

Etický kodex České sociologické společnosti

Preambule

Etický kodex České sociologické společnosti (dále jen Etický kodex či Kodex) shrnuje základní požadavky na jednání členů a členek České sociologické společnosti (dále též jako ČSS nebo Společnost) a popisuje některé obecné zásady a pravidla chování v profesních situacích, s nimiž se sociologové a socioložky setkávají při výkonu odborné sociologické práce v jejich různých podobách. Zde vymezené obecné hodnoty a principy jsou v souladu se stanovami České sociologické společnosti a jsou závazné pro její členy a členky.

Etický kodex není vyčerpávající, dokonalý ani výlučný. Skutečnost, že určité chování není v tomto etickém kodexu konkrétně zmíněno, neznamená, že je nutně etické nebo neetické. Je osobní odpovědností každého sociologa či socioložky usilovat o nejvyšší možné standardy chování ve výzkumu, diseminaci a komunikaci výsledků, ve výuce i ve výkonu profese obecně.

Výkon sociologické profese v sobě zahrnuje řadu rolí: vědeckou, pedagogickou, výzkumnickou, školitelskou, autorskou a spoluautorskou, recenzní, editorskou, řešitelskou, roli zadavatelů výzkumů, poradenskou, popularizátorskou, účastníka a účastnice konferencí, komentující společnost a věci veřejné, roli veřejně a mediálně známé osoby. Může zahrnovat i pozici administrátorskou, vykonávání akademických a správních funkcí na univerzitě či v jiných entitách, roli sponzorskou apod. Každá z těchto rolí může být konána z pozice zaměstnání na univerzitě a jiných veřejných institucí, zaměstnance či vlastníka komerčních subjektů, i z pozice soukromé osoby, vystupující svým jménem a příjmením. Etický kodex ČSS se vztahuje ve svých ustanoveních na všechny tyto role, pozice, činnosti a jejich vzájemné kombinace.

Kodex vychází z obdobných materiálů aplikovaných v praxi příbuzných českých i zahraničních profesních sdružení, vznikl na základě konzultačního procesu se zainteresovanou sociologickou veřejností a stanovuje zásady v těchto oblastech: odborná způsobilost, profesní integrita, spolupráce a kolegalita, podpora dodržování lidských práv, společenská odpovědnost, ochrana osobních dat, role pedagogická, závazky vůči kolegům a kolegyním, plagiátorství, recenzování a etika výzkumu.

Odborná způsobilost

Sociologové a socioložky usilují o získání a udržení nejvýše dosažitelných kompetencí pro svou práci a uznávají nutnost kontinuálního vzdělávání pro udržení své odborné způsobilosti ve všech relevantních oblastech. Socioložky a sociologové uznávají limity své odbornosti a přijímají pouze úkoly, pro něž jsou kvalifikováni svým vzděláním, školením nebo zkušenostmi.

Profesní integrita

Při odborné práci, ve všech svých rolích a činnostech se sociologové a socioložky řídí zásadami osobní i profesní morálky, etiky, poctivosti a úcty ke svobodám a právům ostatních. Během výkonu povolání jednájí svědomitě, nedávají vědomě nepravdivá, falešná, zavádějící, fakty nebo daty nepodložená prohlášení, ale jednájí způsobem, který posiluje důvěru v sociologii jakožto profesi a odbornost. Nevědomá porušení těchto zásad řeší bez odkladu, transparentně a v upřímné snaze o odstranění všech důsledků takového pochybení.

Spolupráce a kolegialita

Socioložky a sociologové pracují jako jednotlivci i v týmech. V zájmu studujících, účastníků výzkumu a klientů v případě potřeby konzultují i s dalšími odborníky a odbornicemi bez ohledu na zvolený mód práce. Konzultace, sdílení, podpora a kritika jsou, bez ohledu na formu, poskytovány kolegiálně, recipročně, transparentně, s úctou k vynaložené práci a pouze při vyloučení nereflexovaného konfliktu zájmů. Profesní kolegialita je prokazována vůči všem příslušejícím k sociologické obci bez ohledu na pohlaví, fázi kariéry, věk a další relevantní charakteristiky.

Podpora dodržování lidských práv, respektování rovnosti a rozmanitosti

Sociologický přístup se zakládá na dodržování lidských práv, principu rovnosti a respektování rozmanitosti. Sociologové a socioložky při své práci předpokládají, že lidé jsou různí, a tyto rozdíly by měly být chápány a respektovány. V žádné ze svých rolí netolerují přímou a nepřímou diskriminaci, včetně diskriminace na základě věku, pohlaví, etnicity, národnosti, náboženství, politického přesvědčení, sexuální orientace, zdraví a zdravotního postižení, manželského nebo rodičovského stavu, a podporují rovné příležitosti pro všechny. Během své vědecké, odborné a výukové činnosti jsou citliví k ochraně důstojnosti druhých. Socioložky a sociologové ve všech svých rolích respektují právo lidí na vlastní hodnoty, postoje a názory, i pokud se neslučují s jejich vlastními názory a hodnotami.

Členové a členky Společnosti berou při své činnosti v úvahu nerovné mocenské vztahy, které mohou vést k osobním, profesním nebo ekonomickým výhodám (např. ve vztahu vyučujících ke studujícím, spolupracujícím apod.), a snaží se předcházet všem typům zneužívání nerovných mocenských vztahů. ČSS podporuje účast menšinových skupin na všech činnostech Společnosti.

Společenská odpovědnost

Sociologové a socioložky si jsou vědomi, že jejich odborná a vědecká práce vyžaduje odpovědný přístup k životnímu prostředí a ke společnosti, ve které žijí a působí. Socioložky a sociologové přispívají ke všeobecnému dobru tím, že provádějí sociologický výzkum, publikují, vyučují a užívají odborné a vědecké znalosti pro rozvoj celé společnosti i místních společenství.

Svým působením ve společnosti přispívají k možnostem hledání dialogu mezi různými skupinami, institucemi, obory a vědeckými směry. Jako humanitní vědci a vědkyně se musí kriticky tázat po předpokladech vědění a výsledcích bádání, stejně jako svými veřejnými výstupy přispívat ke společenskému konsenzu tím, že pomáhají vysvětlovat a chápat aktuální dění. Ve všech svých rolích, s ohledem na danou úroveň vědění a reflexi jeho sociální a historické podmíněnosti, směřují k tomu, aby nabízeli prostřednictvím dialogu, veřejné diskuse a výuky alternativní možnosti hledání ustanovených výkladů.

Ochrana osobních dat a dalších informací

Sociologové a socioložky musí chránit anonymitu a práva účastníků výzkumu, studujících, zaměstnanců, klientů a dalších osob podle platných právních ustanovení. Výzkumná data musí být chráněna a před použitím, resp. publikací anonymizována. Před získáním souhlasu s účastí na studii musí být lidé potenciálně se účastnící výzkumu písemně nebo ústně informováni o způsobech, jakými bude zajištěna anonymita a diskrétnost při shromažďování, uchovávání, analýze, archivaci a zveřejňování informací z výzkumu. Při práci v týmech je vhodné využívat písemných dohod o mlčenlivosti. Socioložky a sociologové mají povinnost nedovolit použití důvěrných informací způsobem, který by mohl ohrozit osoby účastnící se výzkumu, studující nebo jiné osoby. Ochrana dat a informací z výzkumu není garantována v zákonem stanovených důvodech. Pokud se zkoumající dozví o spáchání závažného trestného činu, zejm. je-li tento vyjmenován v příslušném oddíle zákona, je zkoumající povinen nahlásit jej příslušným orgánům.

Role pedagogická a povinnosti vůči studujícím

Sociologové a socioložky v roli pedagoga poskytují studujícím odpovídající vzdělání a podporu. Garantují, že své povinnosti vůči studujícím vykonávají zodpovědně, kompetentně a eticky. Na studující delegují pouze takové povinnosti, které mohou v souladu se svým vzděláním a zkušenostmi vykonávat zodpovědně a nezávisle. Sociologové a socioložky nevyužívají studující pro osobní, ekonomické nebo profesní účely. Zapojení studujících do ekonomických činností, např. při výzkumu a sběru dat, musí být dobrovolné a hodnoceno jako odvedená práce. Obdobná participace na neziskových a vzdělávacích projektech musí být rozpoznána jako autorský přínos studujících k projektu (např. formou dedikace, uvedením autorského podílu apod.).

Sociologové a socioložky chrání důvěrnost informací získaných od studujících v rámci konzultací a zaručují jejich naprostou diskrétnost. Sdílení takových informací je přípustné pouze tehdy, pokud zakládají potřebu dalšího řešení, a to s nejmenším možným počtem osob, které jsou zodpovědné za řešení nebo k němu mohou jinak významně přispět.

Závazky vůči kolegům

Socioložky a sociologové tvoří odbornou komunitu. S ostatními kolegy a kolegyněmi jednájí s úctou, bez ohledu na jejich teoretické a metodologické zaměření nebo rozdíly v osobních přístupech k profesní činnosti. Svým chováním se snaží za všech okolností přispívat k přátelskému a podpůrnému prostředí rovných příležitostí, poskytují konstruktivní a transparentní kritiku a proaktivně se podílejí na smířčím řešení vyvstalých konfliktů. Jejich profesní etika vylučuje jakékoliv formy znevažování, ponižování, pomluv, urážek, vykořisťování nebo obtěžování. Obzvláště zavrženíhodné jsou tyto praktiky v nerovných vztazích jakéhokoliv typu autority, při přímém nebo nepřímém monitorování a hodnocení práce ostatních (např. ve vztahu nadřízený–podřízený, v rámci výzkumných týmů, při recenzním řízení apod.).

Sociologové a socioložky na vedoucích pozicích se musí při výběru kandidátů a kandidátek na pracovní pozice, při jednání o povýšení, při rozdělování ohodnocení a příležitostí k dalšímu rozvoji a dalších manažerských činnostech řídit nejvyššími etickými standardy a musí zajistit rovné příležitosti a spravedlivé zacházení pro všechny.

Kolegialita nesmí převážet nad sdílenou odpovědností za etické chování a praxi ve všech rolích sociologů a socioložek. Pokud je to nutné, patří ke kolegiální podpoře upozornit kolegu či kolegyni na jednání nebo chování, které se zdá být v rozporu s profesní etikou, a v případě nutnosti tato pochybení konzultovat s odpovídajícími nadřízenými orgány.

Plagiátorství a dodržování práv duševního vlastnictví

Sociologové a socioložky jsou povinni respektovat práva duševního vlastnictví v publikacích, prezentacích, výuce a odborné práci. Při práci v týmech jsou doporučovány písemné dohody o autorství, které jsou konsenzuálně zpracovány ve shodě se všemi zúčastněnými stranami, a dány ve známost všem nově přichozím do týmu.

Stejně jako v jiných kontextech i zde je nutné předřadit etičnost a dobré jméno sociologické profese před kolegiální a dalšími partikulárními zájmy. Podezření z plagiátorství podložené důkazy je nutné bez odkladu řešit s dotčenými autory a autorkami a v případě nutnosti přizvat další relevantní aktéry pro zajištění nápravy situace.

Proces recenzování

Recenze je jedním ze základních kamenů vědecké práce, kultivující profesní prostředí a chránící kvalitu vědecké produkce. Při recenzování vědeckých prací, knih, časopiseckých statí, projektových žádostí a jiného vědeckého a odborného obsahu sociologové a socioložky respektují důvěrnost a autorská práva k tomuto obsahu. Recenzující odmítnou přezkum jakéhokoliv typu dokumentu, pokud existuje podezření na možný střet zájmů nebo předpojatost. Každý proces přezkumu je založen na systematickém a svědomitém čtení a posouzení recenzované práce. Kritika v recenzních posudcích se opírá o odbornost recenzujících, je sdělována věcně a konstruktivně.

Etická praxe v sociologickém výzkumu

Sociologický výzkum je významnou částí výcviku (studia) a následně výkonu sociologické profese. Může být realizován jako součást vědecké práce, vzdělávání nebo jako komerční aktivita. Detailně povinnosti zkoumajících a práva lidí účastnících se výzkumu ošetřuje platná legislativa, zejm. opatření na ochranu osobních a důvěrných osobních informací, a dále mezinárodně platné etické kodexy sociologického výzkumu. Česká sociologická společnost se ztotožňuje s etickými standardy ICC/ESOMAR.

Sociologové a socioložky během celého výzkumného procesu berou v úvahu své osobní morální vztahy k těm, které zkoumají, ať už se jedná o výzkum osob, domácností, podniků nebo dalších sociálních skupin, a nedopustí nereflektovaný vliv těchto svých postojů a přesvědčení na průběh nebo výsledky výzkumu.

Socioložka a sociolog ve výzkumu reflektuje často nerovný vztah zkoumajících a zkoumaných a investuje do budování vztahu důvěry. Účast na sociologickém výzkumu musí být založena na svobodném a informovaném souhlasu těch, kdo jsou předmětem výzkumu. Z toho vyplývá odpovědnost zkoumajících podrobně vysvětlit účastníkům a účastnicím, o čem je výzkum, proč se provádí, kdo jej realizuje a financuje a jak budou výsledky výzkumu použity a šířeny. Lidé účastníci se výzkumu musí být rovněž informováni o tom, že mají právo odmítnout účast v kterékoli fázi šetření a že mají právo odmítnout použití zařízení pro sběr audiovizuálních dat (záznamníky, fotoaparáty atd.). Při pořizování poznámek a nahrávání pro účely výzkumu musí sociologové a socioložky účastníkům objasnit také účel poznámek, zvukových a obrazových záznamů, způsob, jakým budou tyto materiály použity, a kdo k nim bude mít přístup.

Archivace osobních dat podléhá zvláštním předpisům a nesmí být bezúčelná, resp. může být zvažována pouze v přímé souvislosti s nutným řešením vědeckého zadání. Kontrola kvality sběru dat tímto omezením není dotčena.

Socioložky a sociologové si musí být vědomi důsledků své práce. Zejména by se měli snažit předvídat a předem ošetřit důsledky, které by mohly být pro osoby účastnící se výzkumu škodlivé nebo jinak znevýhodňující. Účastníky podepsaný souhlas s účastí na výzkumu sociologa/socioložku této odpovědnosti nezabavuje – musí vynaložit veškeré úsilí, aby zabránili situaci, kdy se lidé účastnící se výzkumu cítí zranění některými aspekty výzkumného procesu, pociťují znatelné narušení svého soukromí, dojde k vyvolání zbytečné úzkosti a diskomfortu, nebo výzkum přispívá k vytvoření falešných nadějí. V případě takto vyvstalé potřeby zkoumající musí disponovat znalostí a nástroji, jak zmírnit dopady těchto nezamýšlených důsledků (např. propojení s linkou odborné pomoci, následným ověřováním pohody účastníka výzkumu apod.).

Závěr

Etický kodex ČSS nenahrazuje oborově nebo zaměstnanecky příslušné komise pro etiku a etiku ve výzkumu. Výbor ČSS neposuzuje etické aspekty výzkumných postupů jednotlivých projektových žádostí v žádné fázi jejich přípravy. Výbor ČSS však může poskytnout konzultační a poradenský hlas na základě podaného podnětu ze strany člena či členky ČSS, výjimečně také ze strany sociologické obce, pokud to kapacitní a odborné předpoklady hlavního výboru ČSS dovolí. Žádost o konzultaci musí být podána písemně (e-mailem) členům hlavního výboru ČSS. Formální struktura žádosti o konzultaci není stanovena, podnět však nesmí být anonymní a měl by obsahovat všechny potřebné informace nutné k provedení konzultace. Autor či autorka podnětu musí být připraveni podat doplnění vstupních informací, budou-li k tomu členy hl. výboru ČSS vyzváni.

Etické zásady uvedené v tomto Etickém kodexu ČSS jsou otevřeny kontrole a kritice ze strany členské základny i nečlenů Společnosti. Revize a doplnění Kodexu probíhá prostřednictvím běžných demokratických postupů Společnosti.

Text etického kodexu ČSS byl zpracován Lucií Vidovičovou, Monikou Kyselovou a Hanou Huntovou s přispěním Heleny Kubátové, Aleny Miltové, Lucie Galčanové, Jana Vinopala, Rostislava Gramskopfa, Kateřiny Ivanové, Hany Tenglerové a účastníků a účastnic semináře konaného online 28. ledna 2021, z podkladů Etického kodexu Chorvatské sociologické společnosti (HSD), etických kodexů International Sociological Association (ISA) a European Sociological Association (ESA). Verze: 4. 6. 2021

Doplňující zdroje:

Etický kodex ISA (Mezinárodní sociologické asociace): <https://www.isa-sociology.org/en/about-isa/code-of-ethics>

Výbor pro lidská práva ISA (Mezinárodní sociologické asociace): <https://www.isa-sociology.org/en/about-isa/isa-human-rights-committee>

Etický kodex ESA (Evropská sociologické asociace): <https://www.europeansociology.org/about-esa/governance/ethical-guidelines>

Etický kodex Britské sociologické společnosti

Mezinárodní kodex pro výzkum trhu, výzkum veřejného mínění, sociologický výzkum a datovou analytiku

ICC/ESOMAR: https://simar.cz/assets/media/files/assets/uploads/Mezinarodni_kodex_ICC_ESOMAR_CZ.pdf

Kodex ICC/ESOMAR a všechny seberegulační dokumenty ESOMAR jsou dostupné na: www.esomar.org

Iniciativa ProVýzkum: <https://provyzkum.cz/desatero.html>